

Орозов Ж.Ж., Кармышаков М.А.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖАЗЫК ПРОЦЕССИ БОЮНЧА
ЭРЕЗЕГЕ ЖЕТЕ ЭЛЕКТЕРДИ СУРАК КЫЛУУДАГЫ КЭЭ БИР
ЖЕТИШПЕГЕН КРИТЕРИЙЛЕР**

Орозов Ж.Ж., Кармышаков М.А.

**НЕКОТОРЫЕ НЕДОСТАЮЩИЕ КРИТЕРИИ ПРИ
СОВЕРШЕНИИ ДОПРОСА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПО УГОЛОВНОМУ
ПРОЦЕССУ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

Zh.Zh. Orozov, M.A. Karmyshakov

**SOME MISSING CRITERIA FOR THE COMMISSION
OF INTERROGATION OF MINORS IN THE CRIMINAL PROCESS
OF THE KYRGYZ REPUBLIC**

УДК: 341.222

Бул илимий статья жазык-процесстик укугунун актуалдуу маселелерин ачып карайт. Күбө жана жабырлануучулардын жазык-процессуалдык укуктук абалдарын коргоону жакшыртуу үчүн азыркы учурдагы мыйзамдарга жана коомдун талаптарына ылайыктап иштеп чыгуу жана сунуштоо болуп эсептелинет.

Эта статья рассматривает актуальные вопросы уголовно-процессуального права. Разработка и предложение для улучшения социальных и процессуального права свидетеля и потерпевшего в соответствии с нынешними законами и требованиями общества.

This article examines pending matters of procedural criminal law. Formulation and suggestion for improvement of social and procedural-law provisions of social and complainants in accordance with current laws and demands of the society.

Кыргыз Республикасында эрезеге жете электердин кылмыштуулугунун калктан сурамжылоо жыйынтыктары жана абройлуу адистердин ойлору боюнча, коомдогу олуттуу көйгөйлөрдүн бири эле эмес, Кыргыз мамлекетинин бүтүндүгүнө жана коопсуздугуна коркунуч алып келиши мүмкүн. Биздин мамлекетте 18 жашка чейинкилер калктын 25%тин түзөт. Азыркы күндө эрезеге жете электердин кылмыштуулугунун деңгээли гана эмес, эрезеге жете электердин кылмыштуулугунун терс көрүнүштөрүндөгү түзүлүшү, динамикалык тенденциясынын структуралык өзгөрүшү криминологдорду ойлонткон маселе болууда.

Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратура-сынын маалыматы боюнча азыркы күндө жашы жете электердин иштери боюнча 800гө жакын комиссия иш алып барат, анын ичинен, 650 – жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарында. 2012-ж. салыштырып караганда 2013-ж., 14%ке комиссиянын штаттары көбөйгөн, мында 5,5% - жооптуу катчылар, 20,6ти адистер (инспекторлор). Бардыгы болуп 500гө жакын штаттык кызматкерлер туруктуу иш алып барат. Шаардык жана райондук ички иштери органдарында жашы жете электердин иштери боюнча боюнча бөлүмдөр түзүлгөн. Ошондой эле андан

сырткары өспүрүмдөрдүн жана жашы жете электердин кылмыштуулугун алдын алуу боюнча өздөрүнүн уставдарында көрсөтүлгөндөй иш алып барган бир канча коомдук уюмдар иш алып барат. Бир гана ички иштер органдарынын бөлүмдөрүндө 1,5 миңге жакын штаттагы кызматкер, 2 миңден ашык штаттан сырткаркы кызматкер иш алып барат.

Бирок аталган көп сандаган структуралык мекемелердин иш баруусунун эффективдүүлүгү төмөн, алардын ишмердүүлүгү формализм менен айырмаланып, шалаакылык менен жана ал иштерге негативдүү көз караш менен мамиле жасоодо. Бул сапат – бир гана жашы жете электердин кылмыштуулугун алдын алуу боюнча профессионалдуу адамдардын ишинен гана көз каранды эмес, бул жааттагы маалыматтык мекемелердин толук эместиги, жашы жете электердин кылмыштуулугун алдын алуу системаларын камсыздоодо алардын дифференциаланбагандыгы (бөлүштүрүлүп каралбагандыгы), начар теориялык, методикалык, маалыматтык, кадрдык жетишпестиктер себептүү.

Ал эми жазык процессиндеги эрезеге жете электердин жазык сот өндүрүшүндөгү маанисине көңүл бурсак, жазык ишин тергөө өндүрүшү стадиясында эрезеге жете элек айыпталуучунун жана жабырлануучунун укуктарын соттун камсыз кылуусунун натыйжалуулугу соттун өзгөчө абалы менен шартталат. Кыргыз Республикасынын жазык-процесстик мыйзамынын түзүмүнө ылайык сот процесстин катышуучусу катары айыптоо тарабына да, жактоо тарабына да киргизилген эмес. Жазык сот өндүрүшү чөйрөсүндө сот өзгөчө функцияны – сот адилеттигин жүргүзүүнү ишке ашырат.

Кыргыз мыйзамдары боюнча соттун процесстик абалын ушул сыяктуу укуктук жөнгө салуунун натыйжасында, жазык иши боюнча өндүрүш жүргүзүүчү кызмат адамдарынын аракеттерине (аракетсиздигине) жана чечимдерине эрезеге жете элек айыпталуучулардын жана жабырлануучулардын, алардын мыйзамдуу өкүлдөрүнүн даттанууларын эске алганда, соттун укук коргоо органы катары

салыштырмалуу түрдө анча популярдуу эместиги байкалат. Алсак, тергөө бөлүмдөрүнүн кызматкерлерин тандап алып сурамжылоонун маалыматы боюнча сотко эрезеге жете элек айыпталуучулардын жана жабырлануучулардын, алардын мыйзамдуу өкүлдөрүнүн даттанууларды алып келүүсү 7%ды түзөт, бул прокурорго же тергөө бөлүмүнүн жетекчисине даттануунун ушул сыяктуу көрсөткүчүнө салыштырганда өтө аз болуп саналат¹.

Ошондой эле Кыргыз Республикасынын Жазык-процессуалдык кодексинде өздүгү так аныкталбаган жашыруун же каймана ысымдуу күбөнү да күбө катары суракка алуу мүмкүнчүлүгү каралган. Эрезеге жете элек балдар дагы күбө катары сот өндүрүшүнө катыша алышат. Эрезеге жете элек күбөнү жана жабырлануучуну сурак кылуу Кыргыз Республикасынын Жазык-процессуалдык кодексинин 193-беренесине ылайык белгилүү шарттар өзгөчө жүргүзүлөт жана эч кандай изилденүүгө жатпайт. КРнын ЖПКнин 193-ст. 1-бөлүгүндө көрсөтүлгөндөй Он төрт жаш куракка чейинки күбөнү же жабырлануучуну, ал эми тергөөчүнүн кароосу боюнча он төрт жаштан он алты жашка чейинки курактагы күбөнү же жабырлануучуну суракка алууда педагог чакырылат. Жашы жете элек өспүрүм күбөнү же жабырлануучуну суракка алууда анын мыйзамдуу өкүлдөрү катышууга укуктуу². “Педагогдорго чакырылуу менен алар туура түшүндүрмө берүүгө тергөөчү тараптан милдеттендирилип керек учурларда аларга жоопкерчилик тартылуусу эскертилүүгө тийиш” деп жазылуу керек себеби кээ бир учурларда туура эмес көрсөтмө берип коюу менен иштин жагдайларын өзгөртүп жиберилиши мүмкүн. Мындай сурак кылуунун натыйжасы менен кылмыштардын бети толук ачылбай калышы мүмкүн.

Күбө тергөө органдарына жана сотко чакырылган учурда жумушунан бошотулат жана орточо айлык акысы сакталат. Ошол эле учурда процессуалдык чыгымдар да төлөнүп берилет. Ал эми эрезеге жете элек күбөнүн педогогдору (адистери) орточо айлык акысы ошол эле өзү эмгектенген ишканадан төлөнүп берилет. Бул норма тууралуу боюнча Кыргыз Республикасынын Эмгек Кодексинде көрсөтүлгөн. Күбөнүн келүүсүнө кеткен чыгымдарды төлөөнү мамлекеттик казынадан каралуусу тууралуу маселени соттор жана тергөөчүлөр сунуштап келишет.

Ал эми азыркы учурда кылмыш иши боюнча сот өндүрүшүнүн катышуучуларына келтирилген соттук чыгымдар айыпкердин же соттолуучунун

эсебинен төлөнөт. Бул чыгымдар эрезеге жете элек күбөнүн педогогдоруна төлөнүп берилүүсү мыйзамда толук жазылган эмес.

Бул норманын жоктугу жабырлануучунун укугун толук бузат, себеби күбөгө келтирилген чыгымдар айыпталган адамдан, соттолуучудан же алардын жакындарынан төлөнүп алынат.

Мындай чыгымдарды жабырлануучу да тартат, ошондуктан анын укуктары бузулбай койбойт. Эгерде эрезеге жете элек күбө бир шаардан экинчи шаарга баруусу керек болсо, чакырууга келтирилген чыгымдар сөзсүз төлөнүп берилүү керек. Мындай учурларда көп эрезеге жете элек күбөлөр өздөрүнүн эсебинен барууга шарты жок болуп калышы мүмкүн. Ошондуктан сот күбөнүн сотко келүүсүн үчүн ар түрдүү чараларды колдонуу аркылуу чечип берүүгө милдеттүү. Мисалга алсак: Россия Федерациясынын Челябинск облусунда шаарларда, областарда жашаган күбөлөрдүн сотко келүүсүнө кеткен чыгымдарды сот өзү төлөп берүүсү каралган. Алыскы айыл жерлериндеги күбөлөрдү алып келүү үчүн атайын сот тарабынан машина менен камсыз кылынат.

Эрезеге жете элек күбөдөн жетиштүү жана объективдүү көрсөтмө алуу үчүн анын укуктары бузулбашын камсыз кылуучу андан аркы жашоосуна кепилдиктерди түзүп берүү керек. Эрезеге жете элек күбөнүн өмүрүн, саламаттыгын, ар-намысын, мүлкүн жана анын жакын туугандарынын укуктарын коргоо кепилдиктерин мамлекет өз мойнуна алат.

Маселен, окуя болгон жерде эрезеге жете элек күбөнү суракка алуу учурунда аны жергиликтүү кылмыш чөйрөсүнөн сөзсүз түрдө коргоого алуу керек. Себеби анын өмүрүнө коркунуч келтириле турган болсо, күбө коркуп көрсөтмө берүүдөн баш тартышы же жалган көрсөтмө берип коюшу толук мүмкүн.

Бул учурда күбөнү суракка алуу Кыргыз ССРинин ЖПК 157-беренесине ылайык жөнгө салынып келген.

Кылмыш иши боюнча сот өндүрүшүнүн катышуучуларын, жабырлануучуну жана күбөнү кылмыш болгон жерде суракка алуудагы тергөөчүнүн атайын чараларды көрүүсүн Кыргыз Республикасынын Жазык-процессуалдык кодексинин 12-беренеси жөнгө салат. Ошол эле учурда эле күбөнү каймана же купуя ысымы боюнча эмес толук аты-жөнү боюнча сурак жүргүзүлүүсү керек. Эрезеге жете элек күбөнүн сурак берүүдөгү коопсуздугун коргоо максатында, күбө каалаган жерде сурак жүргүзүлүшү мүмкүн.

Кыргыз Республикасынын Жазык-процессуалдык кодексине ылайык, күбөнү суракка алуу 4 сааттан ашпоосу керек, ал эми жалпы сурак жүргүзүү 8 сааттан ашпоосу зарыл, анын ичинде 1 саат эс алууга берилиши мүмкүн.

«Кылмыш иштери боюнча күбөнү жана жабырлануучунун укуктарын коргоо» жөнүндө юридикалык практикалык окуу китептеринде көрсөтүлгөн.

¹ 75, б. 230 М.И.Усаров. Кыргыз Республикасынын жазык сот өндүрүшүндө эрезеге жете элек айыпталуучунун жана жабырлануучунун укуктарын камсыз кылууда соттук контролдоонун мааниси. – Б.: 2010-жыл үчүн Кыргыз Республикасында адам укуктары боюнча ар жылдык. 230б

² Кыргыз Республикасынын Жазык-процессуалдык кодекси, 2013-жылдын 3-августундагы N 179 Мыйзамдарынын редакцияларына ылайык.

Мындай аракетти жүргүзүү- кылмыш иши боюнча сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын укуктарын коргоону иш жүзүнө ашырууда жакшы шарт болуп эсептелет. БУУнун 1990 ж. катары VII Конгрессинде кылмышты алдын алуу жана укук бузуучуларга карата кайрылууда «Эл аралык терроризмге каршы күрөшүү» укуктук актысы кабыл алынып, ал үч, өз алдынча төрт бөлүмгө ээ: «Кылмыш адилеттик кызматкерлерин жана сотторду коргоо», «Жабырлануучуларды коргоо», «Күбөлөрдү коргоо». Мамлекеттер өз саясатынын багыттарын иштеп чыгып жана кылмыштан жабыркагандарды жана күбөлөрдү коргоочу чараларды кабыл алууга ээ³. Бул конгресстеги «Уюшулган кылмыштуулукту алдын алуу жана аны менен күрөшүүнү жетекчиликке алуунун принциптери» документинде күбөлөрдү коргоодо күч колдонуудан, коркуудан коркутуудан күбөлөрдүн инсандыгын сактоого, ал жашаган жайларын коргоого, жекече коргоону камсыздоону баалоого болот⁴.

Эл аралык коомчулук жазык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын коопсуздугун камсыздоого көп көңүл бурууну талап кылууда. БУУнун X конгрессинде «Сот адилеттиги жана кылмыштуулук боюнча Вена декларациясы: XXI кылымга чакыруунун жооптору» кылмыштан жабыркагандарга улуттук планда багытталган мамлекеттердин колдоосу менен, күбө жана жабырлануучуларга жардам көрсөтүүнү жана күбөлөрдү коргоо саясатын жүзөгө ашыруу үчүн кабыл алынган⁵.

Иш жүзүндө калыптанып калган кырдаалдын негизги себебинин бири Кыргызстандын негизги мыйзамында укуктун субъекттеринин чөйрөсүн жана даттанылуучу иш-аракеттер менен чечимдерди чектебестен ар бир адамдын даттанууга укугу түздөнтүз бекитилгендиги жоктугу болушу мүмкүн. Жаңы редакцияда кабыл алынган, жаңыланган КР Консти-

туциядагы жазык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын даттанууга укугун ишке ашыруунун чектелген мүмкүнчүлүктөрүн караган өзүнчө жоболорду белгилейт. Алсак, Кыргыз Республикасынын Конституциясы боюнча сот процессинин катышуучуларынын процесстик укуктары, анын ичинде чечимдерге, өкүмдөргө жана башка соттук актыларга даттануу укугу, ошондой эле аларды жүзөгө ашыруунун тартиби мыйзам менен аныкталаары белгиленген. Бирок аталган көп сандаган структуралык мекемелердин иш баруусунун эффективдүүлүгү төмөн, алардын ишмердүүлүгү формализм менен айырмаланып, шалаакылык менен жана ал иштерге негативдүү көз караш менен мамиле жасоодо. Бул сапат – бир гана жашы жете электердин кылмыштуулугун алдын алуу боюнча профессионалдуу адамдардын ишинен гана көз каранды эмес, бул жааттагы маалыматтык мекемелердин толук эместиги, жашы жете электердин кылмыштуулугун алдын алуу системаларын камсыздоодо алардын дифференцияланбагандыгы (бөлүштүрүлүп каралбагандыгы), начар теориялык, методикалык, маалыматтык, кадрдык жетишпестиктер себептүү.

³ Зайцев О.А. Государственная защита участников уголовного процесса. М., 2002. 113 бет.

⁴ Зайцев О.А. Государственная защита участников уголовного процесса. М., 2002. 114 бет.

⁵ Лунев В.В. БУУнун 10-конгрессиндеги уюшулган кылмыштуулукту алдын алуу жана кылмышкерлерге кайрылуу боюнча, конгресстин тарыхындагы анын орду. Государство и право. 2000. №9. 95-100 бет.